

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ

КОСТИНА Валентина Вікторівна

УДК 378.147.013.42:364-78-057.87

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ І СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ УЧНІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Васильєва Марина Петрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Вайнола Ренате Хейкїївна,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова,
професор кафедри соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, завідувач
кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи;

доктор педагогічних наук, професор
Рижанова Алла Олександрівна,
Харківська державна академія культури,
завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Захист відбудеться «21» травня 2019 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий « 19 » квітня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Реформи суспільного розвитку, разом із позитивними змінами, сприяли розповсюдженню кризових явищ та появі осіб, що не є пристосованими до суспільних реалій. Занепокоєння суспільства і держави викликає збільшення кількості дітей і молоді, які не можуть самостійно адаптуватися до нових умов життєдіяльності, виявляти власну суб'єктну позицію, успішно соціалізуватися в закладах освіти. Особлива увага має приділятися профілактиці дезадаптації учнів, що дозволить запобігти розповсюдженню цього явища в майбутньому. Для комплексного вирішення профілактичної функції в роботі з учнями державою створено спеціальні соціальні інституції, фахівці яких (соціальні педагоги та соціальні працівники) мають бути професійно підготовленими.

В умовах перебудови освітньої галузі в Україні суттєвих змін зазнала система вищої освіти. Підготовка фахівців соціальної галузі покликана забезпечити їхню готовність до надання кваліфікованої допомоги учням у різних соціальних інституціях у процесі їхньої соціалізації шляхом профілактики відхилень у поведінці та розвитку молодого покоління.

Нормативним підґрунтям для професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів є: закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2012), «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (2017); Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. (2002), Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (2014), Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 роки (2014) тощо.

Аналіз досліджень дозволив визначити, що науковцями розкрито різні аспекти проблеми профілактики дезадаптації учнів: з'ясовано суть та особливості профілактичної роботи з дезадаптованими учнями в різних соціальних інституціях в Україні (О. Безпалько, І. Галатир, І. Зверева, В. Оржеховська, М. Малькова, С. Харченко та ін.) та визначено специфіку різних видів соціальної допомоги дезадаптованим учням за кордоном (Л. Бениш, І. Братусь, Р. Гілберт, У. Дейнет, Е. Мазліш, Е. Матцнер, Н. Щуркова та ін.); охарактеризовано профілактику девіантної поведінки неповнолітніх (Ю. Василькова, Н. Максимова, Г. Федоришин та ін.); виокремлено соціально-педагогічні засади профілактики насильства в сім'ї (Л. Повалій, В. Постовий, В. Слот, Х. Спаніард, І. Трубавіна, Т. Шульга та ін.). Увагу науковців приділено формуванню здорового способу життя учнів (Ю. Бойчук, С. Єрмаков, О. Іонова, Ю. Мельник, С. Омельченко та ін.) і профілактиці їхньої девіантної поведінки в історичній ретроспективі (Ю. Бекетова, О. Скавронська, О. Юшко та ін.).

З проблеми підготовки майбутніх фахівців до соціальної та соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими учнями досліджено: філософські аспекти підготовки майбутніх фахівців до здійснення превентивної діяльності з учнями (І. Бріжата, С. Пазинич, І. Предборська, О. Пономарьов, В. Цикін та ін.); теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників (О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Зверева, А. Капська, О. Карпенко, Г. Лактіонова, Л. Міщик, В. Поліщук, А. Рижанова,

С. Харченко, Л. Штефан та ін.), зокрема до профілактичної діяльності (С. Архипова, О. Білоліпцева, І. Богданова, М. Васильєва, В. Гриньова, О. Гуренко, І. Козубовська, О. Лісовець, М. Лукашевич, Г. Майборода, М. Малькова, О. Наконечна, Р. Новгородський, В. Поліщук, Н. Синюк, М. Трухан, О. Тютюнник, І. Фірсова, З. Фалинська, О. Чернишенко, Р. Чубук, О. Чусова та ін.). Окрему увагу науковцями приділено питанням підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів з особливими освітніми потребами (Т. Мальцева, С. Нетьосов, О. Рассказова, П. Скляр, В. Тесленко та ін.). Разом з тим проблема підвищення рівня готовності фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів з використанням можливостей закладу вищої освіти (ЗВО) та партнерської мережі різних соціальних інституцій є недостатньо дослідженою.

Актуальність вивчення проблеми дослідження підсилюють виявлені *суперечності* між: нагальною потребою суспільства в майбутньому поколінні, пристосованому до мінливих умов життя, та неспроможністю дезадаптованих учнів позитивно соціалізуватися, що зумовлює необхідність допомоги з боку соціальних інституцій і фахівців; проголошенням на міжнародному й державному рівнях необхідності забезпечення адаптації дітей і молоді та недостатнім рівнем готовності фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях; потенціалом створених державою соціальних інституцій, що виконують профілактичну функцію, і неготовністю фахівців до партнерської взаємодії з метою здійснення комплексної профілактичної роботи з учнями; визнанням необхідності підвищення рівня професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях і нерозробленістю цілісної системи цього процесу.

Актуальність проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, її недостатня науково-теоретична і практична розробленість, а також необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження – ***«Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів».***

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертацію виконано згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри початкової, дошкільної і професійної освіти «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці учителів» (державний реєстраційний номер 0111U008876 від 25.10.2011 р.) і кафедри соціальної педагогіки «Інновації в підготовці майбутнього фахівця до соціально-педагогічної діяльності» (державний реєстраційний номер 0112U002000 від 16.01.2012 р.) Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Тема дослідження затверджена вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 8 від 16.11.2016 р.) і погоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 28.03.2017 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, розробці її науково-методичного забезпечення.

Відповідно до мети дослідження визначено **завдання**:

1. На основі вивчення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з'ясувати суть і особливості профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, роль фахівців соціальної галузі в цьому процесі.

2. Проаналізувати досвід профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях.

3. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях.

4. Розробити, теоретично обґрунтувати систему підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, подати її у вигляді структурно-функціональної моделі.

5. Розробити науково-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях.

6. Уточнити критерії і показники готовності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, розробити відповідний діагностичний інструментарій.

7. Експериментально перевірити систему професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, її науково-методичне забезпечення.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка фахівців соціальної галузі в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – система професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях.

Провідна ідея концепції дослідження полягає в тому, що професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях розглядається як цілісна керована система забезпечення готовності фахівців (соціальних педагогів, що здійснюють превентивну діяльність щодо учнів у різних типах закладів освіти (загальної середньої, спеціальної і додаткової), та соціальних працівників, які забезпечують профілактику дезадаптації учнів у соціальних інституціях системи соціальної допомоги), в умовах спеціально спроектованого, професійно спрямованого освітнього простору, що поєднує можливості закладу вищої освіти (навчальна, виховна, науково-дослідна діяльність) та соціальних інституцій партнерської мережі (практико-орієнтована діяльність), до організації і координації взаємодії фахівців соціальної сфери у визначеному напрямі.

Концепція дослідження визначає теоретико-методичні засади реалізації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних

працівників до профілактики дезадаптації учнів і включає взаємопов'язані концепти, що забезпечують розкриття провідної ідеї роботи на методологічному, теоретичному та технологічному рівнях.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок та взаємодію різних підходів до розв'язання проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів:

- *системний підхід* дозволяє виокремити певні інваріантні елементи системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів та виявити інтегративні системоутворюючі зв'язки та відносини між ними, які забезпечують підвищення якості підготовки фахівців і побудову її моделі, що сприятиме оптимальному досягненню запланованого результату;

- *синергетичний підхід* сприяє створенню умов для формування у фахівців цілісного нелінійного мислення для забезпечення розвитку гнучкості та мобільності у прийнятті відповідальних рішень під час здійснення профілактичної діяльності з учнями та їхнім оточенням;

- *ресурсний підхід* передбачає використання особистісних ресурсів студентів у процесі їхньої професіоналізації як основи для розвитку професійно-важливих якостей та здібностей;

- *компетентнісний підхід* сприяє оптимізації процесу професійної підготовки та забезпеченню визначення необхідних здатностей, розвитку важливих характеристик підготовки фахівця, пристосованого відповідно до соціального замовлення з реалізації функції профілактики дезадаптації учнів;

- *особистісно-діяльнісний підхід* передбачає урахування особистісно-індивідуальних особливостей кожного студента для розробки індивідуальної освітньої траєкторії в процесі підготовки до профілактики дезадаптації учнів і забезпечує підвищення активності майбутніх фахівців соціальної сфери;

- *діалогічний підхід* сприяє налагодженню педагогічної взаємодії всіх суб'єктів професійної підготовки з обміном, взаємозбагаченням та зростанням спільного професійного досвіду для забезпечення формування активної творчої особистості майбутнього фахівця соціальної галузі, готового до розробки нових інноваційних послуг у соціальній роботі;

- *культурологічний підхід* створює умови для формування основ культури професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників, забезпечення фахівців підґрунтям для побудови виховного середовища, що сприяє профілактиці дезадаптації учнів на основі використання засад національної культури;

- *антропологічний підхід* у процесі професійної підготовки забезпечує налагодження взаємодії з фахівцями суміжних професій (психологами, юристами, педагогічними працівниками, медичними працівниками тощо) у межах мультидисциплінарних команд під час надання комплексної соціальної допомоги учням;

- *аксіологічний підхід* дозволяє створити умови для побудови ієрархії професійних цінностей, що сприяють розвитку внутрішніх мотивів до здійснення професійної діяльності з профілактики дезадаптації учнів;

- *акмеологічний* підхід забезпечує поступове сходження майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до власного професійного акме як мети та ідеалу професійної освіти; побудову власної траєкторії їхнього професійного зростання, враховуючи можливості та здібності.

Теоретичний концепт визначає систему ідей, концепцій, вихідних категорій, основних понять, без яких неможливе розуміння суті досліджуваної проблеми, а саме:

1. Профілактика дезадаптації учнів є складним багатоаспектним процесом, спрямованим на підвищення якості життя учнів; цілеспрямованою, комплексною, узгодженою взаємодією соціальних педагогів і соціальних працівників на індивідуальному, мікро- та макрорівнях, що створює умови для підвищення рівня адаптаційного потенціалу учнів, зниження дії чинників, які перешкоджають їхньому успішному пристосуванню до умов соціуму. Профілактика дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях передбачає партнерську взаємодію різних фахівців шляхом координації їхніх зусиль із запобігання появи можливих відхилень у поведінці учнів, що зумовлюють дезадаптацію. Загальна профілактика здійснюється психологічною службою закладу загальної середньої освіти, спеціальна – працівниками соціальних служб і спеціалізованих установ у разі появи в учня специфічних проблем.

2. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях представлена як цілісна система формування їхньої готовності до комплексного вирішення проблеми в умовах спеціально спроектованого, професійно спрямованого освітнього простору, що поєднує можливості навчальної, виховної, науково-дослідної діяльності ЗВО та практико-зорієнтованої діяльності інших соціальних інституцій партнерської мережі. Взаємопов'язані елементи системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів (функціонально-цільовий, суб'єкт-об'єктний, змістовий, технологічний, моніторингово-результативний) відбивають її структуру, особливості змісту та логіку реалізації процесу.

3. Розроблена система професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів потребує спеціального науково-методичного забезпечення.

Технологічний концепт передбачає комплекс практичних дій, спрямованих на розв'язання досліджуваної проблеми – упровадження моделі системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів: конструювання змісту, визначення етапів, добір комплексу методів, форм і засобів реалізації системи.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що рівень професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі (соціальних педагогів і соціальних працівників), який визначатиме їхню спроможність успішно здійснювати профілактику дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, можна підвищити, якщо розробити й упровадити систему їхньої професійної підготовки до зазначеного виду діяльності з використанням можливостей закладу вищої освіти та соціальних інституцій партнерської мережі, які здійснюють

функцію профілактики дезадаптації учнів, шляхом створення професійно-спрямованого освітнього простору, що поєднує можливості навчальної, виховної, науково-дослідної та практико-зорієнтованої діяльності студентів.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових** припущеннях, які передбачають, що:

- процес професійної підготовки розглядатиметься з позицій системного, синергетичного, компетентнісного, ресурсного, особистісно-діяльнісного, діалогічного, культурологічного, аксіологічного, антропологічного, акмеологічного підходів як система цілеспрямовано створюваних компонентів, які забезпечуватимуть реалізацію професійного становлення фахівця соціальної галузі з профілактики дезадаптації учнів шляхом поступового входження студентів до сфери їхньої професійної діяльності, формування інтересів, потреби та ціннісного ставлення до здійснення професійної діяльності, професійно важливих знань і вмінь, досвіду професійної поведінки, що є основою для готовності фахівця до профілактики дезадаптації учнів у соціальних інституціях;

- будуть визначені суть та особливості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях;

- буде створено структурно-функціональну модель системи підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, що відображатиме структуру, умови та механізми її впливу на становлення особистості фахівця;

- буде розроблено науково-методичне забезпечення для реалізації змісту та технології системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях;

- буде розроблено та експериментально перевірено діагностичний інструментарій для здійснення моніторингу впливу розробленої системи на готовність майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувалися **методи дослідження:**

- *теоретичні* – аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення результатів наукових досліджень з метою визначення базових понять та основних напрямів дослідження, структурування вітчизняного та закордонного досвіду підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, власного педагогічного досвіду з метою визначення можливостей використання запропонованого науково-методичного забезпечення, узагальнення критеріїв, показників і розроблення діагностичного інструментарію для вимірювання рівнів готовності фахівця; моделювання – для розроблення моделей готовності фахівця соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів і системи його професійної підготовки до відповідного виду діяльності;

- *емпіричні* – педагогічне спостереження, анкетування, тестування, бесіди, самооцінювання; варіативний педагогічний експеримент для підтвердження ефективності впровадження розробленої системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів;

- *методи математичної статистики*: метод статистичної обробки даних з використанням критерію Пірсона та метод регресійного аналізу для кількісного та якісного аналізу результатів експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася в 2011–2018 роках на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет» і Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. У педагогічному експерименті брали участь 353 студента спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Соціальна робота», 56 викладачів дисциплін професійно-спрямованого циклу та фахівців різних соціальних інституцій.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано систему підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях і представлено у вигляді структурно-функціональної моделі (функціонально-цільовий, суб'єкт-об'єктний, змістовий, технологічний, моніторингово-результативний блоки); розкрито теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях; визначено суть понять «профілактика дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях», «професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів»; з'ясовано особливості роботи соціальних педагогів і соціальних працівників з профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях; розроблено науково-методичне забезпечення реалізації системи підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях (удосконалення змісту; розроблення технології (організаційно-підготовчий; діагностико-проектувальний; організаційно-дієвий; рефлексивно-оцінний етапи); визначення організаційно-педагогічних умов);

- *уточнено*: 1) зміст поняття «дезадаптація учня» як прояв нетипової поведінки, емоційно-психологічного стану учня, що не відповідають нормам, характерним для його ровесників у даних умовах життєдіяльності; 2) класифікацію соціальних інституцій, що здійснюють профілактику дезадаптації учнів (заклади освіти та виховання; заклади соціального захисту дитинства; заклади перевиховання та соціальної допомоги дітям-правопорушникам; заклади соціальної допомоги дітям та молоді з особливими потребами); 3) специфіку профілактичної роботи фахівців у різних соціальних інституціях, зумовлену психо-віковими характеристиками, умовами життєдіяльності, здібностями та можливостями учнів; 4) критерії (мотиваційно-ціннісна, афективно-конативна,

когнітивно-інструментальна та професійно-діяльнісна компетентності) та показники (професійна спрямованість на профілактику дезадаптації учнів, інтереси до професійного розвитку та самовдосконалення, професійний світогляд, ціннісне ставлення до себе та інших, особливості темпераменту та вольові якості, особистісні характеристики, загальнопедагогічний потенціал, розвинений соціальний інтелект, професійно-технологічні знання та вміння з профілактики дезадаптації учнів, професійна здатність до роботи з вразливими контингентами, волонтерський та професійний досвід профілактики дезадаптації учнів) готовності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів за рівнями (недостатнім, первинним, професійно-кваліфікаційним та професійно-спеціалізованим);

- *подальшого розвитку* й конкретизації набули уявлення про зміст, форми та методи профілактики дезадаптації дітей та молоді у різних соціальних інституціях; методи, прийоми, засоби, форми організації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у системі різних соціальних інституцій (методичні об'єднання та семінари фахівців соціальної галузі; круглі столи з представниками центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), служб у справах дітей, служби пробації; профілактичні квести тощо).

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що на основі застосування теоретичних положень і висновків дослідження, які знайшли відображення в монографії «Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях», науково-методичних виданнях «Теорія та практика використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів», «Загальні засади соціально-педагогічної роботи з сім'єю», створено й упроваджено в процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників науково-методичне забезпечення змісту їхньої підготовки до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях: навчальні програми спецкурсів «Організація роботи соціального педагога з обдарованими школярами», «Проектування профілактичного соціально-виховуючого середовища закладів освіти, виховання та соціальної допомоги»; навчально-методичні матеріали до курсів «Опікунство та піклування», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Технології соціальної роботи за кордоном», «Соціальна робота зі збереження та зміцнення здоров'я»; навчальні посібники з підготовки та проведення олімпіади з соціальної педагогіки, методичні рекомендації з виконання курсових та дипломних робіт студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Соціальна робота», підготовки до індивідуального комплексного наукового дослідження; програми соціально-педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти та соціальних службах, програми роботи СНТ соціальних педагогів і соціальних працівників та гуртка «Волонтер»; матеріали до тренінгу «Професійна майстерність фахівця соціальної сфери у роботі з вразливими контингентами»; факторно-критеріальна модель та діагностичні методики для вимірювання рівнів готовності фахівців соціальної галузі до профілактичної діяльності з учнями.

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01/10-397 від 27.06.2018 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка №1570 від 02.07.2018 р.), ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет» (довідка № 09/1-272/3 від 19.06.2018 р.), Харківського педагогічного ліцею № 4 Харківської міської ради Харківської області (довідка № 593/02-14/18 від 27.06.2018 р.), Харківської ЗОШ І–ІІІ ступенів №36 Харківської міської ради Харківської області (довідка № 477 від 30.05.2018 р.), Харківської гімназії №43 Харківської міської ради Харківської області (довідка №342/01-28/18 від 01.06.2018 р.), Харківської спеціалізованої школи № 134 Харківської міської ради Харківської області (довідка № 476 від 04.06.2018 р.), а також у роботу фахівців ЦСССДМ Київського району м. Харкова (довідка №535 від 30.05.2018 р.), ЦСССДМ Холодногірського району м. Харкова (довідка №306 від 18.05.2018 р.), комунального закладу «Харківський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Гармонія» (довідка №12-02/241 від 22.06.2018 р.), комунального закладу «Харківський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» (довідка №12-04/624 від 20.06.2018 р.); Благодійної організації «Харківський Благодійний Фонд «Благо» (довідка №14 від 20.02.2018 р.) та Благодійної організації «Благодійний Фонд «Карітас-Харків» (довідка №194 від 18.12.2017 р.).

Матеріали дисертації *можуть використовуватися* під час викладання дисциплін «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Опіка та піклування», «Менеджмент соціально-педагогічної роботи», «Етнопедагогіка», «Технології соціально-педагогічної роботи», «Соціальна робота з формування здорового способу життя» тощо, а також у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців соціальної галузі. Результати дослідження можуть стати основою для розробки програм педагогічної практики, навчальних підручників і посібників, нових курсів, навчально-методичних комплексів для професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників.

Особистий внесок здобувача у працях, написаних у співавторстві, полягає в: підготовці розділів у колективних монографіях («Підготовка майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до формування здорового способу життя учнів» [2], «Аналіз теоретичних підходів до роботи з профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях» [3], «Model of professional competence of future social pedagogues and social workers to prevent maladjustment of pupils» [4], «System of training of future social pedagogues and social workers to prevent maladjustment of students» [5], «Technology of professional preparation of future social pedagogues and social workers to prevention of maladjustment of pupils» [6]; «Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів» [7]); розробці питань методичного забезпечення у роботі соціального педагога з сім'єю [8]; теоретичному обґрунтуванні проблеми організації роботи соціального педагога з обдарованими школярами [9]; розробці методичних матеріалів для проведення лекційних та семінарських занять з питань профілактики дезадаптації учнів [12]; науково-методологічному обґрунтуванні та методичному забезпеченні організації

практики майбутніх фахівців соціальної галузі у закладах середньої освіти та партнерської взаємодії з соціальними службами, що здійснюють профілактику дезадаптації учнів [19]; розкритті суті та особливостей здійснення науково-дослідної діяльності майбутніх фахівців соціальної галузі з профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях [14–18; 20]; обґрунтуванні теоретико-методологічних засад підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-педагогічного супроводу обдарованих школярів [25; 45; 58; 61; 63; 84; 94]; обґрунтуванні технологічних основ роботи соціального педагога в умовах інтернатного закладу для дітей з вадами розвитку [49]; обґрунтуванні теоретичних засад формування морально-духовних цінностей молоді [54]; розробці теоретичних основ використання літературних засобів у соціальному вихованні учнів [56]; обґрунтуванні теоретичних засад професійної орієнтації майбутніх соціальних педагогів до роботи з профілактики дезадаптації учнів [93].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах різних рівнів:

– *міжнародних*: «Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця» (Ялта, 2011, 2012), «Проблемы и перспективы подготовки современных педагогов к непрерывному социально-личностному развитию детей разных возрастов» (Владимир, 2014), «Инновационные процессы на производстве и в профессиональном образовании: теоретический и компетентностный аспект» (Первоуральск, 2011, 2014), «Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі» (Харків, 2011), «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ченстохова–Ужгород–Дрогобич, 2016), «Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати» (Братислава, 2016), «Практична педагогіка та психологія: методи та технології» (Запоріжжя, 2016), «Сучасна система освіти і виховання : досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2016), «Стан, проблеми та перспективи педагогічних досліджень і соціальної роботи» (Сладковичево, 2016), «Innovative educational technologies: European Union experience and its implementation to the training of educators» (Sladkovicovo, 2016), «Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences» (Kielce, 2016), «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогіки та соціальної роботи» (Сладковичево, 2017), «Problems and prospects of territories' socio-economic development» (Opole, 2017), «Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні» (Львів, 2017), «International scientific and practical conference “Innovations and modern technology in the educational system» (Sandomierz, 2017), «International scientific-practical conference “Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology”» (Shumen, 2017), «Conference Proceedings of the 7th International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development» (Opole, 2018), «Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток» (Львів, 2018), «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних і психологічних наук» (Київ, 2018), «Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy» (Konin – Użhorod – Drohobycz, 2018) та ін.;

– *всеукраїнських*: «Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи (науково-практична конференція, присвячена 85-річчю ХДАК» (Харків, 2014), «Моделювання інноваційних систем навчання й виховання обдарованих дітей: теорія і практика» (Харків, 2015), «Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи» (Харків, 2017), «Інновації у підготовці та професійній діяльності фахівців соціальної галузі» (Харків, 2017), «Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології» (Запоріжжя, 2018);

– *регіональних*: «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття» (Харків, 2007, 2013, 2014), «Соціальний педагог-спеціаліст із соціального виховання» (науково-практична конференція, присвячена 20-річчю підготовки соціальних педагогів у ХДАК, 15-річчю кафедри соціальної педагогіки) (Харків, 2011), «Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика» (Харків, 2011, 2012, 2013), «Студент волонтер – активний громадянин та фахівець» (Харків, 2014), «Теорія і практика соціального виховання: соціальна суб'єктність, активність та відповідальність» (Харків, 2014), «Інклюзивна освіта: уроки і здобутки» (Харків, 2015), «Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи» (науково-практична конференція, присвячена 25-й річниці підготовки соціальних педагогів та 20-річчю створення кафедри соціальної педагогіки у Харківській державній академії культури) (Харків, 2016) «Педагогізація соціального середовища в роботі з різними соціальними суб'єктами», (Харків, 2016), «Професійна підготовка та діяльність працівників соціальної сфери з вразливими категоріями населення в умовах загострення соціальних конфліктів» (Харків, 2016), «Концептуалізація соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні як умова євроінтеграції» (Харків, 2017) та ін.

Результати виконаної роботи обговорювалися на засіданнях кафедр початкової, дошкільної та професійної освіти та соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (2011–2018 рр.), кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (2013–2018 рр.), кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет» (2013–2018 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 94 працях, серед яких 74 – одноосібні: 7 монографій (1 – одноосібна та 6 – колективних, з яких 4 у наукових зарубіжних виданнях), 13 навчально-методичних праць (із них 10 – у співавторстві), 16 статей у наукових фахових виданнях (1 – у співавторстві), 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав; 5 статей – в інших виданнях, 47 – тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій. Загальний обсяг авторського доробку з теми дослідження складає 78,5 умовних друкованих аркушів.

Кандидатська дисертація на тему «Педагогічне проектування засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю старшокласників» за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання захищена у Харківському

національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди у 2002 р. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (470 найменувань, із них 21 – іноземними мовами), 28 додатків (на 143 сторінках). Дисертація містить 41 таблицю (на 131 сторінці), 7 рисунків (на 7 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 586 сторінок, із них основного тексту – 390 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито ступінь її розробленості; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, сформульовано гіпотезу та схарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну й концепцію дослідження, теоретичну та практичну значущість отриманих результатів; наведено дані про апробацію та впровадження результатів наукової роботи.

У першому розділі «**Профілактика дезадаптації учнів як наукова і практична проблема в соціальній галузі**» визначено поняття «дезадаптація» і її види, схарактеризовано «дезадаптацію учня» і особливості її проявів; розкрито суть профілактики дезадаптації учнів, роль фахівців соціальної галузі в її реалізації.

На основі аналізу наукових джерел з'ясовано, що поняття «дезадаптація» широко використовується в соціальній педагогіці, соціальній роботі, психології, психіатрії тощо. Під «дезадаптацією» дослідники (М. Гуліна, І. Зверева, Н. Конюхов, Є. Холостова та ін.) розуміють будь-які відхилення в пристосуванні організму до постійних змін умов зовнішнього та внутрішнього середовища, що спричиняють порушення в його фізіологічному функціонуванні, зміну форм поведінки, розвиток патологічних процесів. Розрізняють види дезадаптації дітей та молоді: *шкільна* (відмова дитини відвідувати школу через проблеми в навчанні або спілкуванні з учнями або вчителями); *соціальна* (використання в соціалізації деструктивних стратегій самореалізації, виникнення соціально не схвалюваної поведінки); *професійна* (стійкі порушення в пристосуванні індивіду до умов професійної діяльності); *психічна* (порушення в соціалізації особистості, які проявляються в різних сферах її життєдіяльності та виявляються в конфліктних або кризових стосунках з оточуючими).

За твердженням психологів, соціальна дезадаптація виявляється в дитини (від п'яти років, а повною мірою – після дев'яти років), коли вона здатна самостійно дотримуватися соціальних норм. Науковцями (А. Грись, Н. Максимова, І. Манілова та ін.) розроблено типологію соціальної дезадаптації дітей: *педагогічна занедбаність* (виникає за відсутності належної організації життєвого простору дитини або недостатності уваги, любові, підтримки з боку дорослих); *біологічно зумовлена соціальна дезадаптація* (виникає як наслідок відхилень у психічному розвитку); *ситуативно зумовлена дезадаптація* (виникає

внаслідок незалежних від дитини причин (авторитарний стиль виховання, невідповідні виховні методи тощо); *особистісно зумовлена соціальна дезадаптація* (спричинена негативними змінами в особистісних характеристиках дитини під впливом несприятливих обставин життя та виховання). Установлено, що виявлення причин дезадаптації дитини потребує врахування під час організації соціально-педагогічної роботи з нею.

Серед проявів дезадаптації учнів дослідники (О. Гура, Т. Вільчинська, В. Крисько, І. Петрюк та ін.) виокремлюють: емоційні порушення, невротичні реакції та стани; проблеми важковихованості та труднощі в навчанні; медико-біологічні, патохарактерологічні та соціопатичні дисфункції, які ускладнюють процес соціальної адаптації в будь-якому віці. Учні, схильні до дезадаптації (учні групи соціального ризику), потребують комплексної профілактичної діяльності фахівців соціальної галузі з метою попередження появи стану дезорієнтації, який може зумовити виникнення дезадаптованої поведінки.

Проведений аналіз досліджень (І Петрюк, Т. Федорченко та ін.) дозволив *дезадаптацію учня* визначити як: процес, що характеризується зниженням його адаптивних можливостей в певній соціальній установі; прояв нетипової поведінки, емоційно-психологічного стану учня, що не відповідають нормам, характерним для його ровесників у даних умовах життєдіяльності. Такий учень потребує підвищеної уваги з боку фахівців соціальної галузі (соціального педагога, соціального працівника), що мають створювати умови для попередження факторів, які зумовлюють його соціальну дезадаптацію.

Науковцями (О. Беспалько, Ю. Василькова, М. Галагузова, А. Капська та ін.) схарактеризовано види профілактики (первинну, вторинну, третинну), спрямовані на: усунення дії соціальних чинників (покращення загальних умов життєдіяльності учнів, збільшення можливостей для задоволення ними потреб різного рівня, забезпечення їхнього соціально-правового захисту та доступності соціальних послуг); надання допомоги учням у подоланні дезадаптивних якостей і підвищенні здатності вирішувати проблеми та задовольняти потреби (надання необхідної інформації, формування професійних і життєвих навичок, розвиток комунікабельності, сприяння самопізнанню та самовизначенню).

На підставі аналізу наукових праць (О. Беспалько, Р. Новгородський, О. Панагушина, Н. Пихтіна, О. Тютюнник та ін.) *профілактику дезадаптації учнів* визначено як цілеспрямовану, комплексну діяльність фахівців соціальної сфери, яка здійснюється на різних рівнях (макро-, мікро-, особистісному), має власну специфіку (первинна, вторинна, третинна) залежно від ступеня загострення проблеми, спрямовану на запобігання дії факторів, що перешкоджають соціалізації учнів, шляхом підвищення адаптаційного особистісного потенціалу (формування системи загальноприйнятних цінностей та зміцнення власних можливостей протидії негативним чинникам) та адаптивних можливостей середовища (створення умов для розвитку виховуючого простору соціалізації учнів в умовах соціальних інституцій партнерської мережі), яке їх оточує. Метою профілактики дезадаптації учнів є реалізація професійної діяльності фахівців різних соціальних інституцій (школи, позашкільних закладів, спеціалізованих соціальних служб тощо), що дозволить усунути соціальні чинники (проблемні

ситуації в мікросередовищі учня), які можуть спричинити їхню дезадаптацію, а також попередити можливість виникнення або розвитку суб'єктивних чинників (особистісних характеристик), що сприяють віктимізації учнів.

На основі аналізу практики надання соціальних послуг з'ясовано, що в різних типах закладів освіти та виховання й інших соціальних інституціях є такі учні, що потребують урахування особливостей розвитку та соціалізації під час профілактики їхньої дезадаптації. У зв'язку з цим визначено: первинну профілактику, що має здійснюватися в закладах освіти всіх типів; вторинну та третинну, реалізація яких набуває важливості в закладах для дітей, що потребують особливих умов виховання. Дії з профілактики дезадаптації учнів мають реалізовуватися фахівцями соціальної галузі (соціальним педагогом ЗЗСО, де навчається дитина, або соціальним працівником певної соціальної інституції, яка допомагає у вирішенні проблем її соціалізації), які працюють у системі мультидисциплінарних команд різних соціальних інституцій та здійснюють координаційну взаємодію суб'єктів профілактичної діяльності.

У другому розділі «**Аналіз досвіду профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях**» розкрито роль соціальних інституцій у профілактиці дезадаптації учнів; на основі аналізу досвіду її здійснення визначено суть і особливості роботи фахівців соціальної галузі в їхній системі.

Ураховуючи роль створених державною соціальних інституцій в процесі соціалізації дітей, схарактеризовано такі, що здійснюють профілактику дезадаптації учнів: *заклади освіти та виховання* (психологічні служби закладів загальної середньої освіти; психологічні служби професійно-технічних закладів освіти; клуби за інтересами тощо); *заклади соціального захисту дитинства* (притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації; дитячі будинки; школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; служби у справах дітей тощо); *заклади перевиховання та соціальної допомоги дітям-правопорушникам* (приймальники-розподільники; училища соціальної реабілітації; виховні колонії; служба ювенальної пробації тощо); *заклади соціальної допомоги дітям та молоді з особливими потребами* (психологічні служби інклюзивних закладів освіти; центри соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді з функціональними обмеженнями; спеціальні школи для дітей з особливими освітніми потребами тощо).

На основі аналізу вітчизняного та закордонного досвіду з'ясовано професійно значущі компетентності фахівців соціальної галузі, що здійснюють профілактику дезадаптації учнів як його здатності до: виявлення та нейтралізації впливу чинників, що спричиняють дезадаптацію учнів у сім'ї, освітній та виховній установі; профілактичної здоров'язбережувальної роботи з учнями та їхнім оточенням; організації корисного дозвілля учнів; власного саморозвитку в профілактичному напрямі професійної діяльності. Важлива роль належить фасилітаційним умінням фахівця соціальної сфери зі зміцнення адаптаційного потенціалу особистості та якостям (гуманістична спрямованість особистості; доброзичливість та відкритість у взаємодії з учнями; толерантність і тактовність у роботі; психологічна витривалість і сила волі; комунікабельність тощо).

Схарактеризовано особливості роботи фахівців соціальної галузі в різних соціальних інституціях з профілактики дезадаптації учнів відповідно до її причин. Робота соціального педагога в *закладах освіти та виховання* передбачає створення умов для вчасного виявлення чинників, що зумовлюють дезадаптацію, та запобігає можливості їхнього впливу за допомогою взаємодії з батьками, психологом, педагогами та вихователями учнів, інших соціальних інститутів суспільства, які сприяють їхній позитивній соціалізації. Профілактика дезадаптації учнів у складних життєвих ситуаціях у *закладах соціального захисту дитинства та соціальної допомоги* передбачає врахування причин дезадаптації й психологічних особливостей дитини і забезпечує її включення в систему нових відносин на основі колективної, суспільно корисної діяльності з використанням спеціальних методів (лялькотерапія, маскотерапія, психодрама, театралізовані психотерапевтичні історії, казкотерапія, спортивні заняття тощо). Соціальна робота з профілактики дезадаптації учнів у *закладах перевиховання та соціальної допомоги дітям-правопорушникам* передбачає підвищення їхньої соціальної компетенції шляхом відновлення соціально значущих цінностей та особистісних якостей, які дозволяють їм успішно пристосовуватися до умов оточуючого середовища та захищають від ризиків та невдач. У соціальній роботі з профілактики дезадаптації учнів з особливими освітніми потребами у *закладах соціальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами* науковці (А. Колупаєва, О. Мартинчук, О. Рассказова, В. Тесленко) звертають увагу на необхідність здійснення соціально-педагогічної підтримки та соціальної допомоги з метою забезпечення можливостей їхньої ефективної соціалізації та розвитку, що зумовлює актуальність додаткової професійної підготовки фахівців соціальної сфери до створення інклюзивного розвивального підтримуючого простору для цієї категорії дітей.

Проведений аналіз досвіду здійснення профілактики дезадаптації учнів фахівцями різних соціальних інституцій дозволив узагальнити особливості змісту їхньої роботи, що зумовлені: віковими характеристиками учнів (профілактика освітніх проблем і проблем у дитячому колективі початкової школи; шкідливих звичок, девіантної поведінки в підлітковому віці; неготовності до дорослого життя, неправильного вибору професії у старшокласників та учнівської молоді); різними умовами життєдіяльності (первинна профілактика для учнів різних закладів освіти та виховання, вторинна та третинна профілактика - дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-правопорушників); різними здібностями та можливостями учнів (профілактика неадекватної самооцінки, стигматизації та неприйняття в колективі дітей з особливими потребами та обдарованих дітей тощо). Доведено необхідність зміцнення соціально-виховного потенціалу оточуючого учнів соціального простору за допомогою координаційної діяльності соціальних педагогів, які працюють у закладах освіти та виховання, та соціальних працівників різних соціальних інституцій шляхом утворення партнерської мережі, що сприяє виявленню та нейтралізації чинників, які можуть зумовити дезадаптацію учнів.

У третьому розділі «Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях» схарактеризовано процес підготовки майбутніх соціальних педагогів і працівників, з'ясовано проблеми з підготовки фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації дітей та молоді, визначено методологічне підґрунтя, теоретично обґрунтовано та розроблено систему професійної підготовки майбутніх фахівців.

Проведений аналіз праць дослідників (О. Білої, І. Богданової, Р. Вайноли, М. Васильєвої, В. Гриньової, Г. Єфремової, А. Капської, О. Карпенко, В. Поліщук, А. Рижанової, З. Фалинської, С. Харченка, Р. Чубук та ін.) дозволив професійну підготовку фахівців соціальної галузі схарактеризувати як цілісний процес оволодіння цінностями, професійними знаннями, вміннями та навичками соціальної та соціально-педагогічної діяльності, формування професійно-важливих особистісних якостей, що є основою для розвитку їхньої професійної компетентності, професійного стилю, соціально-професійної зрілості та мотивації до самовдосконалення. Для підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі передбачено використання можливостей різних напрямів організації їхньої діяльності (навчально-виховної, науково-дослідної, практичної, волонтерської, самостійної), що забезпечують формування в студентів професійної компетентності з виконання функцій професійної діяльності. Результатом процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі виступає сформована готовність як інтегроване утворення, яке поєднує важливі особистісно-професійні компоненти.

З'ясовано, що процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів має забезпечити їхню готовність до соціально-педагогічної і соціальної діяльності через засвоєння її традиційних та інноваційних моделей в закладах освіти та виховання, соціальних інституціях, що надають додаткові соціальні послуги дітям і молоді. Особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів зумовлені: особливостями змісту превентивної діяльності залежно від виду дезадаптації учня; специфікою соціально-педагогічної роботи з вразливими контингентами населення; особливостями соціально-педагогічної профілактичної роботи з учнями різного віку; специфікою соціальної роботи в різних соціальних інституціях.

Проведений аналіз навчальних планів з підготовки фахівців, змісту навчальних програм передбачених дисциплін, навчальних підручників і посібників, практики підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників у закладах вищої освіти засвідчив існування проблем: порушення системності і систематичності в забезпеченні теоретичного підґрунтя для опанування студентами засад соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю, технологій реалізації функції з профілактики дезадаптації; відсутність практичного підкріплення теоретичної підготовки студентів, зокрема з

використанням можливостей партнерської мережі соціальних інституцій; неврахування можливостей виховної і науково-дослідної діяльності студентів у підготовці до профілактики дезадаптації учнів; відсутність соціально-педагогічного компонента в підготовці майбутніх соціальних працівників тощо. Виявлені проблеми зумовили розроблення методологічного підґрунтя (концепції, ідей) зі створення цілісної системи підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. Структурно-функціональна модель системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях, що відображає її структуру, логіку взаємозв'язків її елементів та спроектований результат, представлена на рис. 1.

У моделі системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів визначено блоки: функціонально-цільовий (мета, методологічні основи підготовки та функції майбутніх фахівців соціальної галузі); суб'єкт-об'єктний (суб'єкти та об'єкти здійснення профілактики дезадаптації учнів); змістовий (основні напрями діяльності фахівців соціальної галузі з профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях); технологічний (етапи та засоби професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів, організаційно-управлінська основа їх реалізації); моніторингово-результативний (результат і діагностичний інструментарій для його визначення). Результатом впровадження розробленої системи виступає готовність до виконання профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях як інтегрована характеристика фахівця соціальної галузі, що має компоненти: мотиваційно-ціннісний; афективно-конативний; когнітивно-інструментальний; професійно-діяльнісний. Створена система передбачала розроблення науково-методичного забезпечення її реалізації.

У четвертому розділі **«Науково-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів»** розкрито розроблене забезпечення змістового та технологічного блоків системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів.

На основі аналізу та порівняння змісту професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів в Україні та за кордоном (Копенгагенському коледжі соціальної роботи, Борнмутському університеті, Університеті Роберта Гордона в Абердині, Литовському університеті освітніх наук, університеті Миколаса Ромеріса, Центрі досліджень Радвіла Йонаса Кедайняй Кауно Коллегії, Чамплейн Колледжі Сент-Ламберт у Квебеку, університеті Касселя, Міському коледжі Нью-Йорка, Північно-східному університеті штату Іллінойс, школі освіти Лойольського університету Чикаго та ін.) доповнено дисципліни професійної підготовки з виокремленням правового, педагогічного, психологічного та валеологічного аспектів.

Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів	
Блоки підготовки	Підготовка майбутніх соціальних педагогів
Функціонально-цільовий	<p>Мета: <i>Формування професійної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів</i></p> <p>Підходи: системний, синергетичний, компетентнісний, ресурсний, особистісно-діяльнісний, диалогічний, культурологічний, аксіологічний, антропологічний, акмеологічний. Принципи: адекватності, компетентнісної пієсирямованості, системності, диференцій, ефективності. Характеристики освітньої парадигми: гуманістичність, системність, рефлексивність, фасилітативність, спрямованість на розвиток дослідницької активності, творчості та критичного мислення майбутніх фахівців, проблемна центрованість та практична спрямованість, діалогічність у взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.</p>
	<p>Функції: діагностико-прогностична, виховна, профілактично-терапевтична; охоронно-захисна, організаційно-комунікативна, посередницька</p>
	<p>ЗССО, ЗППО, вечірні школи, позашкільні заклади, школи-інтернати, клуби за інтересами та ін.</p>
	<p>учні (ЗССО, ЗППО, спеціалізованих ЗССО системи освіти, закладів позашкільної освіти); батьки учнів; педагогічні працівники закладів освіти</p>
Суб'єкт-об'єктний	<p>Функції: діагностико-прогностична, охоронно-захисна, посередницька, профілактично-терапевтична, організаційно-комунікативна, виховна:</p> <p>ЦССДМ, притулки, центри соціальної реабілітації дітей, приймальники-розподільники, колонії, ювенальна пробация та ін.</p> <p>Школи та училища соціальної реабілітації, центри соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді з особливими потребами та ін.</p> <p>Спеціальні навчальні заклади для дітей з особливими потребами, центри соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді з особливими потребами та ін.</p>
Змістовий	<p>закладах освіти та виховання</p> <p>безригидності, бездоглядності учнів, сімейного неблагополуччя, девіантної дезадаптації учнів; успішної професіоналізації учнів</p>
	<p>закладах соціального захисту дитинства</p> <p>депривації, бездоглядності учнів, поширення хибних звичок, шкідливої та соціальної дезадаптації учнів</p>
Технологічний	<p>закладах перевиховання та соціальної допомоги дітям-правопорушникам</p> <p>депривації, девіантної поведінки учнів; поширення хибних звичок, шкідливої та соціальної дезадаптації учнів</p>
	<p>закладах соціальної підтримки та допомоги дітям з особливими освітніми потребами</p> <p>депривації, девіантної поведінки учнів; несприятливості випускників закладів до самостійного життя; неуспішної професіоналізації</p>
Моніторингово-результативний	<p>Професійно-орієнтований освітній простір підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі</p> <p>Навчально-виховне та науково-дослідне середовище ЗВО</p>
	<p>Етапи професійної підготовки</p> <p>організаційно-підготовчий → діагностико-проектувальний → організаційно-дієвий → рефлексивно-оцінний</p>
	<p>Організація та управління процесом професійної підготовки</p> <p>початково-орієнтаційний блок → практико-орієнтаційний блок → рефлексивно-узагальнюючий блок</p>
	<p>Рівні сформованості готовності майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів</p> <p>недостатній → первинний → професійно-кваліфікаційний → професійно-спеціалізований</p>
Моніторингово-результативний	<p>Критерій готовності майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів</p> <p>мотиваційно-ціннісний афективно-когнітивний когнітивно-інструментальний професійно-діяльнісний</p>
	<p>Готовність (проф. компетентність) майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів</p> <p>особистісна професійна</p>
	<p>спрямованість на профілактику дезадаптації учнів, інтереси до професійного розвитку та самовдосконалення, професійний світогляд, ціннісне ставлення до себе та інших, особливості темпераменту та вольові якості, особистісні характеристики</p> <p>загальнопедагогічний потенціал, розвинений соціальний інтелект, професійно-технологічні знання та вміння з профілактики дезадаптації учнів, професійна здатність до роботи з вразливими контингентами, волонтерський та професійний досвід профілактики дезадаптації учнів</p>

Організаційно-педагогічні умови підготовки:

(1) Стимулювання інтересу, мотивації та ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності шляхом залучення до роботи студентського товариства, що забезпечує потребу в професійній дезадаптації з профілактики учнів; (2) забезпечення знання про методи та інструменти професійної діяльності шляхом залучення до роботи студентського товариства в межах навчальних курсів та особливостей профілактичної роботи з різними категоріями учнів; (3) використання соціальних інструментів; (4) використання соціально-виховних контингентів і розвиток професійної майстерності в виконанні роботи; (5) створення рефлексивно-творчих середовищ волонтерської практики у межах партнерської мережі соціальних інституцій для набуття практичного досвіду та професійного самовдосконалення

Рис. 1. Структурно-функціональна модель системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях

Розроблене навчально-методичне забезпечення змісту передбачало: розвиток мотивації та світогляду майбутніх фахівців (програма організації роботи волонтерської групи студентського наукового товариства (СНТ) майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників); формування системи професійних знань і вмінь (доповнення навчальних дисциплін циклу фахової підготовки, розроблення спеціальних курсів із спеціалізації професійної діяльності майбутніх фахівців); розвиток емоційно-вольових характеристик і професійно важливих умінь та особистісних якостей майбутніх фахівців (матеріали з тренінгу «Професійна майстерність фахівця соціальної сфери в роботі з вразливими контингентами»); удосконалення системи професійних умінь і накопичення досвіду (програми практики у закладах освіти та соціальних службах); формування професійної поведінки та індивідуального стилю майбутніх фахівців (матеріали для забезпечення роботи СНТ майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників та гуртка «Волонтер»).

Розроблена технологія реалізації змісту системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів передбачала забезпечення їхньої мотиваційної, афективної та конативної сфер, підвищення рівня знань і професійних умінь, формування професійного світогляду та поведінки шляхом удосконалення навчальної, науково-дослідної та позанавчальної діяльності студентів в умовах спроектованого освітньо-професійного простору. На підставі проведеного аналізу досліджень (М. Дужої-Задорожної, Р. Вайноли, І. Ковчиної, Т. Логвиненко, Ж. Петрочко, О. Семеренської, Г. Слосанської, М. Швед та ін.) виокремлено шляхи та засоби підвищення ефективності процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів, що покладено в основу розробленої технології: об'єднання в процесі підготовки практичного та освітньо-дослідного компонентів (за допомогою інтеграції знань із різних галузей, необхідних для підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери в модульні освітні програми, а також запровадження безперервної практичної взаємодії майбутніх фахівців у процесі навчання з базами практики соціальних інституцій партнерської мережі під час науково-дослідної роботи та виконання практико-зорієнтованих навчальних завдань); урахування загальних аспектів соціально-педагогічної та соціальної діяльності в процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі (шляхом розробки інтегрованих інваріантних спецкурсів з підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників для ознайомлення з методами комплексного вирішення проблеми профілактики дезадаптації учнів і формування їхньої професійної готовності до партнерської взаємодії з іншими фахівцями соціальної сфери); створення умов для персоналізації навчання та підвищення його творчого компоненту (запровадження інноваційних освітніх технологій до процесу професійної освіти в умовах навчальної, виховної та позанавчальної діяльності); забезпечення засвоєння досвіду організації партнерської взаємодії різних соціальних інституцій з профілактики дезадаптації учнів під час навчальних та виробничих практик; використання засобів етнокультурних традицій, арт-терапевтичних засобів у соціально-педагогічній

роботі з профілактики дезадаптації учнів під час організації волонтерських ініціатив і проектної науково-дослідної діяльності у процесі професійної підготовки з метою професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників.

Розроблена технологія забезпечує професійне становлення майбутніх фахівців за визначеними етапами: *початково-ознайомлювальним* (ознайомлення студентів з основами профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях партнерської мережі (1–2 курси), що відповідає професійній оптації (за О. Карпенко); *теоретико-засвоювальним* (опанування основ профілактичної діяльності з учнями під час засвоєння фахових дисциплін (2–3 курси), що відповідає професійній підготовці; *практико-орієнтаційним* (накопичення практичного професійного досвіду здійснення профілактики дезадаптації учнів на базах практики (3–4 курси), що відповідає професійній адаптації й професіоналізації; *рефлексивно-узагальнюючим* (формування в студентів навичок самоуправління, самоконтролю, самооцінювання під час практики та виконання наукового дослідження (магістерська підготовка), що відповідає за розвиток професійної майстерності. З урахуванням етапів професійного становлення майбутніх фахівців визначено етапи впровадження технології професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у педагогічний процес ЗВО: *організаційно-підготовчий* (впровадження спецкурсів для викладачів «Основи професійної підготовки до профілактики дезадаптації учнів», організація взаємодії ЗВО з базами практики соціальних інституцій партнерської мережі); *діагностико-проектувальний* (діагностування початкового рівня готовності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів і проектування системи їхньої професійної підготовки (доповнення навчальних дисциплін заняттями з проблеми дослідження; розробка спецкурсів «Проектування соціально-виховуючого середовища закладів освіти та виховання», «Проектування соціально-виховуючого середовища закладів системи соціальної допомоги»; корегування програм навчальної та виробничої практик і визначення тематики курсових і дипломних робіт); *організаційно-дієвий* (упровадження розробленої системи підготовки в процес навчання майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників, організація методичної підтримки всіх напрямів роботи); *рефлексивно-оцінний* (проведення повторного діагностування рівня готовності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів, здійснення ними рефлексії власного рівня готовності та корекції підготовки стосовно подальшого успішного професійного розвитку).

З'ясовано організаційно-педагогічні умови реалізації системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях.

У п'ятому розділі «**Експериментальна перевірка системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях**» розкрито

загальні питання організації та зміст проведення педагогічного експерименту, проаналізовано результати експериментальної роботи.

З метою перевірки гіпотези дослідження з 2011 до 2018 року проведено науково-педагогічний експеримент на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (ХНПУ імені Г.С. Сковороди), Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (СДПУ імені А.С. Макаренка), ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет» (КДПУ) та соціальних інституцій партнерської мережі. Експериментальні групи склали студенти ХНПУ імені Г.С. Сковороди, з яких E_1 – 38 осіб, E_2 – 68 осіб, E_3 – 73 особи. До контрольних груп увійшли студенти ХНПУ імені Г.С. Сковороди, СДПУ імені А.С. Макаренка, КДПУ – K_1 – 38 осіб, K_2 – 67 осіб, K_3 – 69 осіб.

На *констатувальному етапі* проведено пілотне опитування фахівців соціальної галузі, які працюють в закладах освіти та виховання й спеціалізованих службах соціальної допомоги, які здійснюють функцію профілактики дезадаптації учнів, що дозволило підтвердити актуальність удосконалення професійної підготовки фахівців до відповідного виду діяльності. З метою визначення рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів за розробленою факторно-критеріальною моделлю та діагностичними методиками визначено середню величину $F_{сер.}$ у відсотках, яка є інтегрованим показником якості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. Визначення рівня готовності студентів до профілактики дезадаптації учнів засвідчило переважно недостатній і первинний рівні.

Під час реалізації *формульованого етапу* експериментального дослідження здійснювалося впровадження розробленої системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів та перевірка її ефективності. Експеримент носив варіативний характер: 1) у групі E_1 перевірявся системний вплив усіх визначених умов, що забезпечують поступове розгортання процесів: професійної оптації (робота волонтерської групи у межах СНТ); професійної підготовки (створення та запровадження методичного забезпечення з реалізації особистісно-орієнтованих розвивальних методик у межах основних дисциплін фахової підготовки та відповідних спецкурсів); професійної адаптації та професіоналізації (впровадження тренінгового курсу «Практична готовність майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактичної роботи із вразливими контингентами» під час практики у ЗЗСО та соціальних службах; створення освітньо-розвивального середовища для роботи майбутніх фахівців соціальної галузі в умовах ЗВО та на базах партнерської мережі закладів); формування професійної майстерності (організація активної роботи СНТ в умовах ЗВО та партнерської мережі закладів); 2) у групі E_2 – забезпечувалися експериментальні умови з професійної адаптації та професіоналізації; 3) у групі E_3 – експериментальні умови з формування професійної майстерності.

На організаційно-підготовчому етапі технології професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі було здійснено організацію занять з викладачами закладів вищої освіти та фахівцями соціальних інституцій партнерської мережі за розробленим спецкурсом «Основи професійної підготовки до профілактики дезадаптації учнів», під час яких здійснювали ознайомлення з методиками проведення занять із використанням розробленого науково-методичного забезпечення (навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, навчальних програм підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі тощо). Така робота сприяла налагодженню взаємодії між суб'єктами професійної підготовки майбутніх фахівців.

На діагностико-проектувальному етапі в результаті визначення початкового рівня готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів здійснено проектування соціально-виховуючого середовища, що створює умови для постійної взаємодії студентів з практикуючими фахівцями в усіх напрямках діяльності – навчальній, виховній, науково-дослідній. Особливу увагу було приділено організації практико-орієнтованої діяльності на базах соціальних інституцій партнерської мережі.

Під час *організаційно-дієвого етапу* здійснювали запровадження розробленої системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях відповідно до п'яти етапів їхнього професійного становлення. Професійну оптацію у студентів реалізовували за допомогою залучення їх до підтримуючого освітньо-виховного професійного простору за участю студентів старших курсів, що є активними діячами СНТ та учасниками роботи волонтерської групи під час проведення заходів «Привітання першокурсників», «Науковий дебют першокурсників» тощо. Студенти-першокурсники активно залучалися діячами СНТ до проведення соціально-виховних профілактичних заходів у різних соціальних інституціях партнерської мережі як волонтери (закладах освіти різних типів, державних соціальних службах, громадських організаціях тощо). Під час здійснення волонтерських ініціатив майбутні фахівці соціальної галузі визначали суть соціально-виховної взаємодії, з'ясовували важливі характеристики її успішного здійснення, що сприяло усвідомленому входженню в середовище професійної взаємодії, спричиняло мобілізацію власних резервів і можливостей. Важливим на етапі професійної оптації майбутніх фахівців соціальної галузі була «Посвята першокурсників у соціальні працівники», що здійснювалася студентами-магістрами навесні, під час проведення щорічної студентської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи».

Доповнення змісту фахових дисциплін підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників («Соціальна педагогіка», «Теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної діяльності», «Менеджмент соціально-педагогічної роботи», «Соціальне проектування», «Технологія соціально-педагогічної роботи», «Технології соціальної роботи за кордоном») специфічними методиками та технологіями роботи фахівців соціальної сфери з профілактики дезадаптації учнів, упровадження спецкурсів «Опікунство та

підкування», «Проектування соціально-виховуючого середовища дитячих та молодіжних громадських організацій», «Організація роботи соціального педагога з обдарованими школярами» дозволили створити теоретичне підґрунтя для реалізації професійної підготовки студентів до виконання профілактичної функції в роботі з учнями. Організація практико-зорієнтованих занять за спецкурсом «Етнопедагогіка» забезпечила оволодіння майбутніми фахівцями технологіями формування в учнів національного світогляду, самоповаги та самопізнання з використанням рідної мови та народної мудрості, з урахуванням ментальних особливостей оточуючого мікросоціуму як підґрунтям для формування системи суспільно важливих цінностей. Упровадження спецкурсу «Соціальна робота з формування здорового способу життя» забезпечило засвоєння студентами технології організації здоров'язбережувальної діяльності з учнями в різних соціальних інституціях.

Опанування специфікою діяльності з профілактики дезадаптації учнів в умовах закладів соціальної підтримки та соціальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами здійснювалося під час організації студентами волонтерських акцій та виховних заходів «Світ без обмежень», «Знайди собі товариша», в яких брали участь вихованці спеціальних закладів освіти та виховання для дітей з особливими освітніми потребами, що забезпечило вироблення в майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників практичних навичок взаємодії з відповідним контингентом учнів та сприяло професійній адаптації студентів до відповідного напрямку професійної профілактичної діяльності.

Упродовж проходження навчальних і виробничих практик у закладах освіти та соціальних службах студенти застосовували набуті знання та вміння у практиці профілактичної взаємодії з учнями з використанням етнокультурних засобів у різних соціокультурних осередках (у ЗЗСО, ЦСССДМ та ЗВО та інших соціальних інституціях, що здійснюють профілактику дезадаптації учнів), що забезпечувало їхню подальшу професіоналізацію з профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. Під час організації партнерської взаємодії різних соціальних інституцій із соціальними педагогами закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти з метою проведення профілактичних виховних заходів з учнями студенти мали можливість перевірити сформованість власних практичних навичок у зазначеному напрямі (профілактичної взаємодії з учнями, схильними до дезадаптації, їхніми батьками та однолітками, здійсненні соціальної роботи з формування здорового способу життя тощо). Формуванню практичних умінь сприяли участь студентів-практикантів у районних засіданнях методичних об'єднань соціальних педагогів ЗЗСО, семінарах і круглих столах соціальних працівників ЦСССДМ з питань профілактики девіацій серед дітей та молоді.

З метою забезпечення підвищення рівня психологічної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до здійснення практичної професійної діяльності як стажерів у межах виробничої практики у ЗЗСО та соціальних службах було організовано проходження тренінгового курсу «Практична готовність майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактичної роботи із вразливими контингентами», заняття з якого проводили висококваліфіковані

фахівці соціальної галузі, що забезпечило ознайомлення студентів з проблемами та труднощами соціалізації, які виникають у дітей та молоді, схильних до дезадаптації, опановування ефективними формами, методами, засобами та прийомами профілактики дезадаптації учнів і підвищення їхнього професійно-особистісного профілактичного потенціалу.

Під час проходження практики на базах закладів партнерської з ЗВО мережі (Центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Київського та Холодногірського, Шевченківського районів, закладах загальної середньої освіти, закладах для дітей-сиріт, дітей-правопорушників та дітей з особливими освітніми потребами м. Харкова), майбутні фахівці соціальної галузі впроваджували низку профілактичних заходів з учнями та їхнім оточенням: майстер-класи «Використання техніки орігамі у соціально-педагогічній діяльності з профілактики агресивної поведінки учнів», «Використання етнопедагогічних засобів у профілактиці девіантної поведінки учнів», «Профілактика агресивної поведінки молодших школярів засобами казки», «Профілактика девіантної поведінки молодших школярів з сімей групи «ризик» з використанням літературних засобів»; круглі столи «Профілактика булінгу в дитячому та молодіжному середовищі», «Що я знаю про торгівлю людьми?»; виховні години «Я обираю бути здоровим», «Паралельний віртуальний світ: можливість самоствердитися чи ілюзія можливостей?»; волонтерські акції «Ми – різні, але ми – рівні!», «Профілактика алкогольної залежності підлітків», «Профілактика статевих девіацій у поведінці учнів»; профілактичний квест «Здоровим будь!» та ін.

Для забезпечення розвитку основ професійної майстерності та рефлексивних умінь у майбутніх фахівців соціальної галузі під час магістерської науково-педагогічної практики у вищому закладі освіти студенти активно залучалися до навчальної, виховної та науково-дослідної діяльності викладачів кафедри соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди у напрямі професійної підготовки до профілактики дезадаптації учнів шляхом їхнього ознайомлення з науково-методичним забезпеченням кафедри у зазначеному напрямі, вивчення практичних наробок у роботі СНТ та гуртка «Волонтер» та можливостей методичної скарбнички студента-практиканта, а також розроблення засобів анімаційної продукції кафедри тощо. Також для розвитку професійної майстерності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників кафедрою соціальної педагогіки спільної з фахівцями інших вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців соціальної галузі, організовано проведення наукових семінарів, турнірів та конференцій з обговорення актуальних проблем досліджень у галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи.

Створення освітньо-професійного простору для професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях дозволило реалізувати визначені організаційно-педагогічні умови.

На рефлексивно-оцінному етапі проводили діяльність з самооцінювання майбутніми фахівцями власного рівня професійної готовності до профілактики дезадаптації учнів та рефлексії стосовно необхідності проведення його подальшої корекції.

З метою визначення ефективності розробленої та впровадженої системи підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників реалізовано *контрольний етап* педагогічного експерименту, під час якого здійснено підсумкове діагностування рівнів готовності студентів контрольних та експериментальних груп до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. Порівняння результатів вимірювань під час констатувального та контрольного етапів експериментального дослідження, що наведені у табл. 1, дозволило виявити й проаналізувати динаміку зміни у показниках. Проведений аналіз засвідчив, що найкращі результати було отримано в усіх експериментальних групах у порівнянні з контрольними. Так, збільшилася кількість студентів E_1 за показниками професійно-спеціалізованого рівня на 31,6 %, E_2 – на 23,6% і E_3 – на 30,1% відповідно; збільшилася кількість студентів E_1 на 15,8 % і E_2 – на 25% за показниками професійно-кваліфікаційного рівня; зменшилася кількість студентів груп E_1 , E_2 та E_3 за показниками первинного рівня – на 13,2%, 47,2%, 23,4% відповідно. У групі К суттєвих змін зафіксовано не було.

Таблиця 1

Динаміка формування готовності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів (у %)

№ з/п	Рівні прояву	Початок експерименту						Закінчення експерименту					
		Е гр.			К гр.			Е гр.			К гр.		
		E_1	E_2	E_3	K_1	K_2	K_3	E_1	E_2	E_3	K_1	K_2	K_3
1	Професійно-спеціалізований	0.0	8.8	5.5	0.0	11.9	11.6	31.6	32,4	35.6	10.5	16.4	13.0
2	Професійно-кваліфікаційний	26.3	32.4	28.8	31.6	37.3	30.4	42.1	57,4	26.0	31.6	41.8	34.8
3	Первинний	39.5	57.4	61.6	57.9	49.3	56.5	26.3	10,2	38.4	57.9	41.8	52.2
4	Недостатній	34.2	1.4	4.1	10.5	1.5	1.5	0.0	0,0	0.0	0.0	0.0	0.0
Всього:													
Е гр. – 179 осіб		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
К гр. – 174 особи													

Статистична обробка даних за допомогою критерію χ^2 -квадрат Пірсона підтвердила найбільшу різницю в динаміці показників у групі E_1 , де впроваджено всю сукупність умов для забезпечення системного впливу на процес формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. Застосування регресійної моделі для аналізу зміни $F_{сер}$, засвідчили, що у всіх експериментальних групах порівняно з контрольними відбулося суттєве (на 13,3–23% проти 6,1–7,4%) зростання значень $F_{сер}$, що є підтвердженням ефективності проведеного експериментального дослідження.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників на основі її цілісного наукового аналізу, обґрунтування теоретичних і методологічних засад,

розробленої і апробованої цілісної системи професійної підготовки фахівців до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях та науково-методичного забезпечення її реалізації. Результати дослідження підтвердили основні положення висунутої гіпотези та дозволили сформулювати висновки відповідно до поставлених завдань:

1. З'ясовано суть профілактики дезадаптації учнів як складного багатоаспектного процесу, спрямованого на підвищення якості життя учнів; як цілеспрямованої, комплексної діяльності фахівців соціальної сфери, яка здійснюється на різних рівнях (макро-, мікро-, особистісному), має власну специфіку (первинна, вторинна, третинна) залежно від ступеня загострення проблеми, спрямовану на запобігання дії факторів, що перешкоджають соціалізації учнів, шляхом підвищення адаптаційного особистісного потенціалу (формування системи загальноприйнятих цінностей та зміцнення особистісних можливостей протидії негативним чинникам) та адаптивних можливостей середовища (створення умов для розвитку виховуючого простору соціалізації учнів в умовах партнерської мережі соціальних інституцій), яке їх оточує. Провідна роль в профілактиці дезадаптації учнів належить фахівцям різних соціальних інституцій (закладів загальної середньої освіти, закладів додаткової освіти та виховання, спеціалізованих соціальних служб тощо), що дозволяє усунути соціальні чинники (проблемні ситуації в мікросередовищі учня), які можуть спричинити їхню дезадаптацію, а також попередити можливості виникнення або розвитку суб'єктивних чинників (особистісних характеристик), що сприяють віктимізації учнів.

2. Проведений аналіз досвіду засвідчив існування створеної державою розгалуженої системи соціальних інституцій, що здійснюють профілактику дезадаптації учнів: заклади освіти та виховання; заклади соціального захисту дитинства; заклади перевиховання та соціальної допомоги дітям-правопорушникам; заклади соціальної допомоги дітям та молоді з особливими потребами. З урахуванням визначених особливостей контингенту учнів, зумовлених їхніми психо-віковими характеристиками, умовами життєдіяльності, здібностями та можливостями, схарактеризовано специфіку профілактичної роботи фахівців у різних соціальних інституціях.

3. На основі аналізу вітчизняних та закордонних моделей професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях визначено методологічне підґрунтя: системний, синергетичний, компетентнісний, ресурсний, особистісно-діяльнісний, діалогічний, культурологічний, аксіологічний, антропологічний, акмеологічний підходи; принципи (адекватності, компетентності, цілеспрямованості, системності, науковості, диференціації та ефективності). Визначено особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів зумовлені: особливостями змісту превентивної діяльності залежно від виду дезадаптації учня; специфікою соціально-педагогічної діяльності в роботі з вразливими контингентами населення; особливості соціально-педагогічної профілактичної роботи з учнями різного віку; специфікою соціальної роботи в різних соціальних інституціях.

Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях представлена як цілісна система формування їхньої готовності до комплексного вирішення вищезазначеної проблеми в умовах спеціально спроектованого, професійно спрямованого освітнього простору, що поєднує можливості навчальної, виховної, науково-дослідної діяльності ЗВО та практико-зорієнтованої діяльності інших соціальних інституцій партнерської мережі.

4. Виявлені проблеми в підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів (порушення системності і систематичності в забезпеченні теоретичного підґрунтя для опанування студентами засад соціально-педагогічної діяльності з дітьми і молоддю, реалізації функції з профілактики дезадаптації; відсутність практичного підкріплення теоретичної підготовки студентів, зокрема з використанням можливостей партнерської мережі соціальних інституцій; неврахування можливостей виховної і науково-дослідної діяльності студентів у підготовці до профілактики дезадаптації учнів; відсутність соціально-педагогічного компоненту в підготовці майбутніх соціальних працівників тощо) зумовили розроблення цілісної системи, елементами якої є: функціонально-цільовий, суб'єкт-об'єктний, змістовий, технологічний, моніторингово-результативний. Розроблену систему представлено у вигляді структурно-функціональної моделі, що дозволяє визначити зміст, особливості та логіку процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до зазначеного виду діяльності та забезпечує створення професійно-спрямованого освітнього простору в умовах закладу вищої освіти та соціальних інституцій партнерської мережі.

5. Розроблене науково-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів передбачає: удосконалення змісту (доповнення навчальних курсів питаннями з проблеми профілактики дезадаптації учнів; розроблення спецкурсів «Проектування профілактичного соціально-виховуючого середовища закладів освіти та виховання й закладів системи соціальної допомоги» і «Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до соціально-педагогічного супроводу обдарованих школярів»); доповнення плану роботи волонтерської групи майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників питаннями профілактики дезадаптації учнів; розроблення матеріалів тренінгу «Професійна майстерність фахівця соціальної сфери у роботі з вразливими контингентами»; доповнення програми роботи студентського наукового товариства майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників з питань дослідження тощо); розроблення технології, яка складається з чотирьох етапів (організаційно-підготовчого, діагностико-проектувального, організаційно-дієвого, рефлексивно-оцінного); визначення організаційно-педагогічних умов (стимулювання інтересу, мотивації та ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності шляхом залучення до роботи студентського наукового товариства, що забезпечує потребу в професіоналізації з профілактики дезадаптації учнів; забезпечення засвоєння студентами в межах навчальних курсів змісту та особливостей профілактичної роботи з різними категоріями учнів залежно від специфіки соціальних інституцій;

використання етнокультурних засобів як джерела соціально-виховного впливу, що забезпечує формування соціокультурного підґрунтя для соціалізації вразливих контингентів і розвитку професійної майстерності в виховній роботі; створення рефлексивно-творчих середовищ волонтерської практики у межах партнерської мережі соціальних інституцій для набуття практичного досвіду та професійного самовдосконалення).

6. Уточнено систему критеріїв (мотиваційно-ціннісний, афективно-конативний, когнітивно-інструментальний, професійно-діяльнісний) та показників (професійна спрямованість на профілактику дезадаптації учнів, інтереси до професійному розвитку та самоудосконалення, професійний світогляд, ціннісне ставлення до себе та інших, особливості темпераменту та вольові якості, особистісні характеристики, загальнопедагогічний потенціал, розвинений соціальний інтелект, професійно-технологічні знання та вміння з профілактики дезадаптації учнів, професійна здатність до роботи з вразливими контингентами, волонтерський та професійний досвід профілактики дезадаптації учнів) готовності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. Розроблено факторно-критеріальну модель та комплекс діагностичних методик, що дозволяють визначити рівень (професійно-спеціалізований, професійно-кваліфікаційний, первинний та недостатній) готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до зазначеного виду професійної діяльності.

7. Перевірка ефективності теоретично обґрунтованої системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів здійснювалася в умовах спеціально організованої експериментальної роботи в ЗВО та соціальних інституціях партнерської мережі. У процесі реалізації варіативного експерименту доведено ефективність комплексного впливу запропонованих умов у навчальній, виховній та науково-дослідній діяльності студентів. Найбільшу різницю у показниках $F_{сер}$, що відповідає загальному рівню професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів до та після експерименту, зафіксовано в експериментальних групах E_1 (23%), E_2 (15,8%), E_3 (13,3%), проте у контрольних групах ці показники були значно нижчими (6,1–7,4%).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують питання професійної підготовки фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації дітей та молоді в умовах неперервної освіти, професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з профілактики дезадаптації учнів у складі мультидисциплінарних команд.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дослідження

Монографії

1. Костіна В. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях : монографія. Харків : ХОГОКЗ, 2018. 364 с.

2. Костіна В. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до формування здорового способу життя учнів. *Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження* : кол. моногр. Харків : Вид. С. Г. Рожко, 2017. С. 439–446.

3. Костіна В. В. Аналіз теоретичних підходів до роботи з профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. *Transformations in Contemporary Society: Social Aspects* : Monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. P. 147–155.

4. Kostina V. V. Model of professional competence of future social pedagogues and social workers to prevent maladjustment of pupils. *Development and modernization of pedagogical and psychological sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine* : Collective monograph. Lublin : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2017. Vol. 2. P. 1–19.

5. Kostina V. V. System of training of future social pedagogues and social workers to prevent maladjustment of students. *European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland* : Collective monograph. Sandomierz : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2018. Vol. 1. P. 160–181.

6. Kostina V. V. Technology of professional preparation of future social pedagogues and social workers to prevention of maladjustment of pupils. *Innovation and information technologies in the social and economic development of society. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology* : Monograph. Copyright by Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach, 2018. № 15. P. 227–239.

7. Костіна В. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів. *Сучасні здоров'язберезувальні технології* : кол. моногр. Харків : Оригінал, 2018. С. 147–155.

Навчально-методичні праці

8. Загальні засади соціально-педагогічної роботи з сім'єю : навч.-метод. посіб. / уклад. Л. В. Ричкова, В. В. Костіна. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2004. 32 с.

9. Костіна В. В., Яковенко К. Ю. Методичні рекомендації зі спецкурсу «Організація роботи соціального педагога з обдарованими школярами» : навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Соціальна педагогіка». Харків : ХНПУ, 2010. 32 с.

10. Костіна В. В. Теорія та практика використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів : навч.-метод. посіб. Харків : ФОП Мезіна, 2018. 112 с.

11. Методичні рекомендації для виконання самостійної роботи з дисципліни «Опікунство та піклування» за вимогами кредитно-модульної системи : навч.-метод. матеріали для студ. денної та заочної форм навчання спец. «Соціальна педагогіка» / упоряд. В. В. Костіна. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2006. 76 с.

12. Методичні рекомендації для виконання самостійної роботи з дисципліни «Соціальна педагогіка і соціальна робота» / упоряд. В. В. Костіна, К. В. Яресько. Харків : ХНУРЕ, 2004. 72 с.

13. Методичні рекомендації для виконання самостійної роботи з дисципліни «Соціальна робота» / упоряд. В. В. Костіна. Харків : ХНПУ, 2007. 68 с.

14. Методичні рекомендації до II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності «Соціальна педагогіка» / упоряд. В. В. Костіна та ін. URL: <http:// nauka.hnpu.edu.ua/конференції-олімпіади-та-наукові-конк/>.

15. Методичні рекомендації з виконання дипломних кваліфікаційних та магістерських робіт : навч.-метод. матеріали для студ. ф-ту психології та соціології, спец. «Соціальна педагогіка» / упоряд. В. В. Костіна та ін. ; за заг. ред. М. П. Васильєвої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. 44 с.

16. Методичні рекомендації з виконання курсових робіт : навч.-метод. матеріали з виконання курсових робіт для студ. ф-ту психології та соціології, спец. «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» / уклад.: М. П. Васильєва, В. В. Костіна, М. К. Подберезський, І. А. Романова ; за заг. ред. М. П. Васильєвої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. 54 с.

17. Методичні рекомендації з виконання курсових робіт : навч.-метод. матеріали для студ. ф-ту психології та соціології, спец. «Соціальна педагогіка» / уклад.: О. М. Василенко, М. П. Васильєва, В. В. Костіна, І. А. Романова ; за заг. ред. М. П. Васильєвої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2012. 33 с.

18. Методичні рекомендації з підготовки і проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту : навч.-метод. матеріали для студ. ф-ту психології і соціології, спец. 231 «Соціальна робота» / уклад.: М. П. Васильєва, В. В. Костіна, І. А. Романова; за заг. ред. М. П. Васильєвої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. 52 с.

19. Соціально-педагогічна практика : навч.-метод. посіб. для студ. 5 курсу зі спец. «Соціальна педагогіка» / В. В. Костіна та ін. ; ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2010. 68 с.

20. Структура проведення олімпіади. *Організація творчої діяльності студентів* / уклад. : В. В. Костіна та ін. Харків : Крок, 2003. С. 19–21.

Статті у наукових та фахових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних:

21. Костіна В. В. Підготовка майбутніх фахівців до педагогічного проектування освітнього середовища. *Педагогіка та психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. пр. Запоріжжя. 2006. Вип. 38. С. 80–85.

22. Костіна В. В. Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. Харків : Укр. інж.-пед. акад, 2012. Вип. 36. С. 205–209.

23. Костіна В. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до формування духовно-моральних цінностей дезадаптованих дітей. *Педагогіка*

формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2013. Вип. 29 (82). С. 244–250.

24. Костіна В. В. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до проектування виховуючого середовища. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2013. Вип. 33 (86). С. 221–227.

25. Костіна В. В., Беляєва К. Ю. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-педагогічного супроводу обдарованих школярів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : зб. наук. пр. Київ : Івано-Франківськ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 17. Ч. 2. С. 8–13.

26. Костіна В. В. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені І. Франка. Дрогобич : Посвіт, 2016. Вип. 15. С. 363–370.

27. Костіна В. В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя у дезадаптованих дітей та молоді. *Наукові записки Ніжинського державного університету. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2016. № 1. С. 188–195.

28. Костіна В. В. Формирование образовательного пространства профессиональной подготовки будущих социальных педагогов к работе с дезадаптированными детьми и молодежью. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. Кривий Ріг : ФОП Маринченко, 2016. Вип. 47. С. 106–112.

29. Костіна В. В. Дидактичні умови професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з дезадаптованою учнівською та студентською молоддю. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2016. № 72. Т. 1. С. 111–117.

30. Костіна В. В. Підготовка майбутніх фахівців до створення виховного простору школи як умова профілактики дезадаптації учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер.: Педагогічні науки*. Чернігів : ЧНПУ, 2017. Вип. 144. С. 61–66.

31. Костіна В. В. Філософські аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. Харків : Вид. С. Г. Рожко, 2017. Вип. 56. С. 235–247.

32. Костіна В. В. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. Харків : Вид. С. Г. Рожко, 2017. Вип. 57. С. 112–125.

33. Костіна В. В. Особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2017. Вип. 53 (106). С. 400–412.

34. Костіна В. В. Особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів із сімей вимушених переселенців із зони АТО. *Вісник ЛНУ імені Тараса*

Шевченка. Сер.: Педагогічні науки. Старобільськ : Вид. Держ. закл. «ЛНУ імені Т. Шевченка». 2017. № 7 (312). Ч. I. С. 67–74.

35. Костіна В. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до організації соціально-політичних свят у школі: традиції та інновації. *Інноваційна педагогіка*. 2018. № 6. С. 162–165.

36. Костіна В. В. Теоретична підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2018. № 85. С. 112–118.

37. Костіна В. В. Практична підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів: за результатами експерименту. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. № 50. С. 21–41.

38. Костіна В. В. Досвід соціальної та соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю в Україні та за кордоном. *Journal published SCIENTIFIC LETTERS OF ACADEMIC SOCIETY OF MICHAL BALUDANSKY/* Editor in chief: Ing. Lenka Dubovicka, Slovakia, University of Central Europe of Skalica, 2016. № 3. P. 75–79.

39. Костіна В. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання етнопедагогічних засобів у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю. *VZDELÁVANIE A SPOLOČNOSŤ (I) medzinárodný nekonferenčný zborník Prešovská univerzita v Prešove Pedagogická fakulta / Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko (Eds.)*. Prešov, 2016. P. 172–182.

40. Костіна В. В. Роль соціальних інституцій у профілактиці дезадаптації учнів. *Sciences of Europe*. 2017. No 12 (12). VOL 3. С. 36–45.

41. Костіна В. В. Теоретико-методичні засади профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. *VZDELÁVANIE A SPOLOČNOSŤ II : medzinárodný nekonferenčný zborník /Renáta Bernátová, Tetyana Nestorenko (Eds.)*. PREŠOV, 2017. P. 253–273. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9>.

42. Kostina V. V. Formation of professional readiness of future specialists in social sphere for prevention of maladjustment among pupils. *Psychological and pedagogical problems of modern specialist formation : collected articles*. Warsaw : ANAGRAM; Kharkiv : KRPOCH, 2017. P. 43–48.

43. Kostina V. V. Determining the level of professional competence of future specialists in the social sphere to prevent maladjustment of pupils. *Economy and education: modern tendencies gospodarka i edukacja : nowoczesne tendencje*. Volume of Scientific Papers The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. P. 91–97.

44. Kostina V. V. Verification of the system of preparation of future specialists of the social sphere for the prevention of maladjustment of pupils in various social institutio. *International Journal of Science Annals*. 2018. № 1(1–2). P. 18–30. doi:10.26697/ijasa.

Праці апробаційного характеру:

45. Костіна В. В., Беляєва К. Ю. Формування толерантності майбутніх соціальних педагогів у процесі їхньої підготовки до супроводу обдарованих

школярів. *Полікультурна освіта в Україні: історія, сучасність, перспективи* : зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-т. Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2013. С. 124–131.

46. Костина В. В. Социально-педагогическое проектирование воспитывающей среды для дезадаптированных детей и молодежи. *Проблемы и перспективы подготовки современных педагогов к непрерывному социально-личностному развитию детей разных возрастов* : сб. науч. ст. участников II Всерос. заоч. науч.-практ. конф., 23 апр. 2014 г. Владимир : Изд-во ВлГУ, 2014. С. 40–44.

47. Костіна В. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю в різних соціальних інституціях. *Багатоманітність культур як педагогічна проблема*. Бердянськ : Вид. Ткачук О. В., 2015. С. 133–137.

48. Костіна В. В. Проектування професійно-орієнтованого освітнього середовища підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі* : зб. наук. ст. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовт. 2011 р. Харків : ХНПУ ; ХОГОКЗ, 2011. С. 121–123.

49. Костина В. В., Кайдено Ю. С. Технология организации работы социального педагога школы-интерната для детей с недостатками умственного развития с использованием потенциала этнокультурных традиций. *Инновационные процессы на производстве и в образовании: проблемы, перспективы и тенденции развития* : материалы IV Всерос. науч.-практ. конф. с международ. участием, 14–15 апр. 2011 г. Первоуральск : РГПИ, 2011. С. 78–83.

50. Костіна В. В. Проектування професійно-спрямованого освітнього середовища. *Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 верес. 2011 р. Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. Ч. 2. С. 18–21.

51. Костіна В. В. Професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів в умовах професійно-орієнтованого освітнього середовища. *Соціальний педагог - спеціаліст із соціального виховання* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю підгот. соц. педагогів у ХДАК, 15-річчю каф. соц. педагогіки, 27 жовт. 2011 р. Харків : ХДАК, 2011. С. 123–125.

52. Костіна В. В. Науково-дослідна діяльність майбутніх соціальних педагогів як фактор їхнього професійного становлення. *Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика* : матеріали наук.-практ. конф., 22 листоп. 2011 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. С. 46–47.

53. Костіна В. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з дезадаптованими дітьми в умовах освітнього середовища. *Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 27–29 верес. 2012 р. Ялта : РВНЗ КГУ, 2012. Ч. 1. С. 22–25.

54. Костина В. В., Головня В. А. Формирование морально-нравственных ценностей молодежи средствами народной педагогики. *Духовно-нравственные ценности рабочей молодежи* : материалы II Межд. науч.-практ. конф., 20–21 нояб. 2012 р. Первоуральск : РГППУ, 2012. С. 18–21.

55. Костіна В. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю. *Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика* : матеріали наук.-практ. конф., 22 листоп. 2012 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2012. С. 62–64.

56. Костіна В. В., Папій О. С. Використання літературних засобів соціалізації молодших школярів в умовах притулку для дітей. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття*: матеріали наук. конф. молодих учених, 18–19 квіт. 2013 р. Харків : ХДАК, 2013. С. 78–79.

57. Костіна В. В. Проектування виховуючого середовища як умова попередження дезадаптацій у дітей та молоді. *Сучасна вища і середня освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика* : матеріали наук.-практ. конф., 22 листоп. 2013 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. С. 62–63.

58. Костіна В. В., Беляєва К. Ю. Формування у майбутніх соціальних педагогів умінь щодо організації супроводу обдарованих школярів. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття* : матеріали наук. конф. молодих учених, 24–25 квіт. 2014 р. Харків : ХДАК, 2014. С. 52–53.

59. Костіна В. В. Проектування середовища для розвитку волонтерських ініціатив майбутніх соціальних педагогів. *Студент волонтер – активний громадянин та фахівець* : матеріали міжвуз. наук.-практ. семінару, 5 листоп. 2014 р. Харків : ХГПА, 2014. С. 37–38.

60. Костіна В. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації дозвілля дезадапованих дітей та молоді. *Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю ХДАК, 6 листоп. 2014 р. Харків : ХДАК, 2014. С. 162–164.

61. Костіна В. В., Беляєва К. Ю. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до соціального супроводу обдарованих школярів в умовах інклюзивної освіти. *Інклюзивна освіта: уроки і здобутки* : матеріали наук.-практ. семінару. Харків : ФОП Шейна О. В., 2015. С. 28–29.

62. Костіна В. В. Формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів в умовах студентського наукового товариства. *Теорія і практика соціального виховання: соціальна суб'єктність, активність та відповідальність* : матеріали наук.-практ. конф., 21 листоп. 2014 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. С. 52–54.

63. Костіна В. В., Беляєва К. Ю. Підготовка фахівців психологічної служби до супроводу обдарованих школярів. *Моделювання інноваційних систем навчання й виховання обдарованих дітей: теорія і практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 24 берез. 2015 р. Харків : Оперативна поліграфія, 2015. С. 85–90.

64. Костіна В. В. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери до роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю в Україні та за кордоном. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті* : матеріали II-ї міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 берез. 2016 р. Ченстохова; Ужгород; Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 257–259.

65. Костіна В. В. Аналіз досвіду роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю в Україні та за кордоном. *Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати* : матеріали міжнар. наук.-практ.

конф., 15–16 берез. 2016 р. Братислава ; Київ : Тов. НВП «Інтерсервіс», 2016. С. 137–138.

66. Костіна В. В. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери до організації партнерської взаємодії у процесі формування здорового способу життя у дезадаптованих дітей та молоді. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 трав. 2016 р. Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2016. С. 88–90.

67. Костіна В. В. Проектування освітнього простору організації наукової діяльності майбутніх працівників соціальної сфери як умова розвитку їхньої професійної компетентності. *Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки* : зб. наук. пр. учасників міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 листоп. 2016 р. Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. С. 84–87.

68. Костіна В. В. Технологічні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю. *Практична педагогіка та психологія: методи та технології* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 1–2 лип. 2016 р. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2016. С. 60–63.

69. Костіна В. В. Формування когнітивної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з дезадаптованою учнівською та студентською молоддю. *Сучасна система освіти і виховання : досвід минулого – погляд у майбутнє* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовт. 2016 р. Київ : ГО «Київ. наук. орг. педагогіки та психології», 2016. С. 69–72.

70. Костіна В. В. Зміст та особливості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи зі збереження та зміцнення здоров'я дезадаптованих дітей та молоді. *Стан, проблеми та перспективи педагогічних досліджень і соціальної роботи* : зб. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 жовт. 2016 р. Сладковичево (Словацька республіка) : Ун-т Данубіус. С. 120–123.

71. Костіна В. В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання етнопедагогічних засобів в анімаційній діяльності з дезадаптованими дітьми та молоддю. *Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 25-й річниці підгот. соц. педагогів та 20-річчю створення каф. соц. педагогіки в ХДАК, 9 груд. 2016 р. Харків : ХДАК, 2016. С. 65–67.

72. Костіна В. В. Етнізація освітнього середовища підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як умова підвищення їх професійної компетентності у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю. *Педагогізація соціального середовища в роботі з різними соціальними суб'єктами* : матеріали наук.-практ. конф., 22 листоп. 2016 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. С. 59–61.

73. Костіна В. В. Формування психологічної готовності майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю. *Професійна підготовка та діяльність працівників соціальної сфери з вразливими категоріями населення в умовах загострення соціальних конфліктів* : матеріали V Міжвуз. наук.-практ. семінару, 10 листоп. 2016 р. Харків : ХГПА, 2016. С. 9–10.

74. Костіна В. В. Формування професійного світогляду майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі їхньої підготовки до профілактики дезадаптації учнів.

Innovative educational technologies: European Union experience and its implementation to the training of educators: the abstracts of scientifically-methodological works by the results of international scientific and pedagogical internship, December 26–28, 2016. Sladkovicovo (Slovak Republic): Danubius University, 2016. P. 53–58.

75. Костіна В. В. Формування практичної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. *Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences*: International Scientific-Practical Conference: Conference Proceedings, Desember 28–29, 2016. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 88–91.

76. Костіна В. В. Філософські основи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогіки та соціальної роботи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 берез. 2017 р. Сладковічево (Словацька республіка): Ун-т Данубіус, 2017. С. 132–135.

77. Костіна В. В. Профілактика дезадаптації учнів як об'єкт наукових досліджень. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 11 квіт. 2017 р. Харків: ХНПУ: Стиль-Издат, 2017. С. 138–141.

78. Костіна В. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до організації партнерської взаємодії різних соціальних інституцій для профілактики дезадаптації учнів. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи*: тези доп. II Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конф., 6 квіт. 2017 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. С. 253–256.

79. Костіна В. В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. *Problems and prospects of territories' socio-economic development*: Conference Proceedings of the 6th International Scientific Conference, April 20 – 23, 2017. Opole: The Academy of Management and Administratio, 2017. P. 254–256.

80. Костіна В. В. Використання етнопедагогічних засобів у профілактиці дезадаптації учнів. *Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні*: зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 21–22 квіт. 2017 р. Львів: ГО «Львів. пед. спільнота», 2017. С. 127–130.

81. Костіна В. В. Використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. *International scientific and practical conference “Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine”*: Conference Proceedings, May 5–6, 2017. Sandomierz: Humanities and Natural Sciences University in Sandomters, 2017. С. 109–113.

82. Костіна В. В. Психолого-педагогічні основи підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до профілактики дезадаптованої поведінки учнів. *International scientific-practical conference “Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology”*: Conference Proceedings”, June 16–17, 2017. Shumen: Konstantin Preslavsky University of Shumen, 2017. P. 52–55.

83. Костіна В. В. Тенденції у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів за кордоном. *Інновації у підготовці та професійній діяльності фахівців соціальної галузі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 24 листоп. 2017 р. Харків : ХНПУ, 2017. С. 28–30.

84. Костіна В. В., Беляєва К. Ю. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до супроводу обдарованих учнів з особливими освітніми потребами. *Концептуалізація соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні як умова євроінтеграції* : матеріали VI Міжвуз. наук.-практ. семінару, 9 листоп. 2018 р. Харків : ХГПА, 2017. С. 32–35.

85. Костіна В. В. Науково-методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 2–3 лют. 2018 р. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2018. С. 153–156.

86. Костіна В. В. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів до профілактики дезадаптації учнів в умовах студентського наукового товариства. *Conference Proceedings of the 7th International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development*, April 4 – 7, 2018. Opole : The Academy of Management and Administration, 2018. P. 328–329.

87. Костіна В. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів з особливими потребами у системі різних соціальних інституцій. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 10 квіт. 2018 р. Харків : Стиль-Издат, 2018. С. 68–71.

88. Костіна В. В. Професійна підготовка фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 трав. 2018 р. Львів : СПОЛОМ, 2018. С. 292–296.

89. Костіна В. В. Організація студентської науково-практичної конференції як простору для підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної галузі. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних і психологічних наук* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 4–5 трав. 2018 р. Київ : Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2018. С. 84–87.

90. Костіна В. В. Інновації у методичному забезпеченні професійної підготовки фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів. *Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy*, [15 черв. 2018 р.]. Konin ; Użhorod ; Drohobycz : Posvit, 2018. S. 184–186.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

91. Костіна В. В. Підготовка викладачів до здійснення особистісно орієнтованого навчання. *Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології* : (до 90-річчя заснування МДУ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Миколаїв : Вид-во «ІЛІОН», 2004. С. 119–123.

92. Костіна В. В. Філософський аспект проектування освітнього середовища. *Наукові читання з педагогічних та соціально-педагогічних проблем* : матеріали доп. наук.-практ. конф., 14 черв. 2007 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2007. С. 21–24.

93. Костина В. В. Седенкова Р. В. Особенности профессиональной ориентации будущих социальных педагогов. *Инновационные процессы на производстве и в профессиональном образовании: теоретический и компетентностный аспект* : матеріали VII Междунар. научн.-практ. конф., 25 апр. 2013 г. Первоуральск : РГППУ, 2013. С. 56–60.

94. Костіна В. В., Яковенко К. Ю. Роль психологічного діагностування в роботі соціального педагога з обдарованими учнями в загальноосвітньому навчальному закладі. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття* : матеріали наук. конф. молодих учених, 24–25 квіт. 2007 р. Харків, 2007. С. 85–86.

АНОТАЦІЇ

Костіна В.В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2019.

У дисертації розкрито теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. З'ясовано суть, зміст та особливості професійної діяльності фахівців соціальної галузі з профілактики дезадаптації учнів у системі різних соціальних інституцій, розкрито можливості їхньої взаємодії. Теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано в освітньому процесі систему професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів, яка складається з моделі та її науково-методичного забезпечення, що за допомогою організації професійно-спрямованого освітнього простору створює умови для формування їхньої готовності до відповідного виду професійної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальні педагоги, соціальні працівники, профілактика дезадаптації, учні, соціальні інституції.

Костина В.В. Теоретические и методические основы профессиональной подготовки будущих социальных педагогов и социальных работников к профилактике дезадаптации учащихся. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С.Сковороды, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2019.

В диссертации раскрыты теоретико-методические основы профессиональной подготовки будущих социальных педагогов и социальных

работников к профилактике дезадаптации учащихся. Выявлено суть, содержание и особенности профессиональной деятельности специалистов социальной сферы по профилактике дезадаптации учащихся в системе различных социальных институций, раскрыты возможности их взаимодействия. Теоретически обоснована, разработана и апробирована в образовательном процессе система профессиональной подготовки будущих социальных педагогов и социальных работников к профилактике дезадаптации учащихся, которая состоит из модели и ее научно-методического обеспечения и с помощью организации профессионально-направленного образовательного пространства создает условия для формирования их готовности к соответствующего вида профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальные педагоги, социальные работники, профилактика дезадаптации, ученики, социальные институции.

Kostina V.V. Theoretical and methodical principles of professional training of future social pedagogues and social workers to prevent maladjustment of pupils. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences (Doctor of Science) in specialty 13.00.04 «Theory and Methodology of Professional Education» (015 – Professional Education (in specialization) – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education of Ukraine. Kharkiv, 2019.

This thesis presents a theoretical generalization and a new solution of the problem of professional training of future specialists of the social sphere to prevent maladjustment of pupils. The scientific novelty of the obtained results is that the model of the system of professional training of future specialists of the social sphere (social pedagogues and social workers) for the prevention of maladjustment of pupils in various social institutions, as well as its scientific and methodological support has been developed, which allows creating a professional-oriented educational space in conditions of HEE (Higher Education Establishment) and partner network of social institutions.

In the proposed study the theoretical comprehension of the phenomena of "maladjustment of pupils" and "prevention of maladjustment of pupils in the system of various social institutions" was made. The thesis reveals that the professional training of future social pedagogues and social workers to prevent maladjustment of pupils is aimed at the development of an integrated characteristic - the level of their professional readiness for the appropriate kind of activity, which are components of their personal and professional potential. In the thesis, a retrospective analysis of the literature is carried out, which clarifies the variability of methodological positions and, accordingly, reflects not only the very essence of the professional training of future specialists of the social sphere to prevent maladjustment of pupils, but also the many-sided ways of its implementation in Ukraine and abroad.

The process of professional training as a combination of educational, research and developmental effects of the micro-environment of HEE and practice-oriented, professional-oriented macro-environment of the partner network of institutions is developed, which promotes gradual professional self-identification and the formation of

the personality of future specialists in the field of preparation for the prevention of maladjustment of pupils. A phased selection of ways and means of influencing the personality of a future specialist along the way of his professional formation in the HEE is carried out. The possibilities for a harmonious combination of the influences of various professional microcells are shown, which contributes to the formation of the integral personality of the future specialist of the social sphere, the maximum disclosure and manifestation of his own personal and professional potential.

The perspective opportunities in the study of important determinants influencing the harmonization of the professional and personal potential of future social pedagogues and social workers are revealed. The potential development of the determinants of the professional and personal potential of the future specialist of the social sphere, which carries out the prevention of maladjustment of pupils, is predicted on the basis that the integrity of the preventive effect determines the harmonious development of its motivational-value, affective-conative, cognitive-instrumental, professional activity indicators. It is shown that the use of ethno-pedagogical means in educational and extra-judicial work with future social pedagogues and social workers can significantly increase their psychological readiness to prevent the maladjustment of pupils in different socio-cultural centers by acquiring skills of preservation and strengthening of health, protection of personal and family space that is valuable both for a particular individual and for society as a whole.

Practical professional preparation for the prevention of maladjustment of pupils in various social institutions is considered as a process of gradual professional self-determination and self-deployment of a person through the harmonization of all of its professional manifestations under the conditions of partner institutions with HEE networks that provide prevention of maladjustment of pupils. It is proved that an important condition for the development of the personal and professional potential of future specialists in the social sphere is a harmonious combination of their research activities with theoretical and practical training in the context of volunteer initiatives based on the network of partner organizations on the HEE network and the activities of the student scientific society. The practical significance of the results is the possibility of their application in the process of creating new models of training future specialists of the social sphere to work with vulnerable contingents; the definition of priority tasks of social education, the development of innovative professional-oriented social programs and projects for the training of future social pedagogues and social workers.

The results of scientific research make it possible to introduce a new innovative approach to the process of professional education of specialists of the social sphere as a scientific pedagogical problem and to expand the range of research, the subject of which is the professional training of future social pedagogues and social workers.

Keywords: professional training, social pedagogues, social workers, prevention of maladjustment, pupils, social institutions.

КОСТИНА Валентина Вікторівна

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ І СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ УЧНІВ**

13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1.9. Тир. 100 прим. Зам. № 185-19.
Підписано до друку 09.04.2019. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.

СТИЛЬ·®
·ИЗДАТ
ТИ ПО Г РА Ф И Я
www.stil-izdat.com